

Mi legyen a tornyokkal?

A keleti olasz partszakasz erődtípményeinek revitalizálása¹

Módlly Emőke

konzulens: Fejérdy Péter DLA

TDK 2023

Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Középülettervezési Tanszék

---

¹ A kutatás a KÖZTI Zrt. és a Vikár és Lukács Kft., a Középülettervezési Tanszék Támogatói körének tagjai támogatásával valósult meg.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	5
Tornyok története	9
Tornyok testközelből	12
Torre de Bosis.....	13
Torre Pelosa	21
Torre Specchia Grande	27
Torre Rinalda (pályázati helyszín).....	33
Összegzés	40
Források.....	47
Illusztrációk	49

Bevezetés

A tavalyi évi, komplex tervezési tárgyhoz tartozó zárthelyi feladat, a „Reuse the tower” című pályázat hívta fel a figyelmet a keleti-olasz partszakasz erődítményeinek újrahasznosítására. Az akkor készült pályamunkánk befejezte után is bennem maradt az érdeklődés a téma iránt, szerettem volna mélyebben is foglalkozni a tornyok jelenlegi sorsával és az adaptív reuse témakörével.

Az adaptive reuse korunk egyik legfontosabb építészeti fogalma. Valójában nem újkeletű dolog, hiszen a történelemben folyamatosan jelen volt. Napjainkban még gyakrabban előkerülő téma, hiszen a meglévő épületállomány újrahasználása újabb relevanciát nyert a környezetvédelmi irányelvek egyre nagyobb szerepével az építészetben és azon kívül is.²

Maga a kifejezés az 1970-es években jelent csak meg az egykori iparépületek felhasználása során. Középpontjában azok az épületek állnak, amik „túléltek” az eredeti funkciójukat. Az első széles körben ismert példa a bostoni régi városháza 1969-71 között történt átalakítása, ahol irodákat és éttermeket alakítottak ki, ezzel az épület élettartamát meghosszabbítva.³ Pozitív hozományai, mint a fenntarthatósági szempontok, sokszor gazdaságossága, újszerűsége miatt terjedt el széles körben.

---

² Wong, Liliane: *Adaptive reuse - Extending the Lives of Buildings*, Birkhäuser Verlag AG, 2016, 264

³ Biro, Andrew: *A Complete Guide to Adaptive Reuse in 2023*. *MBH Architects*, 2023.

<https://www.mbharch.com/post/a-complete-guide-to-adaptive-reuse-in-2023> (utolsó elérés: 2023.10.11.)

Az irányzatot megelőző műemlékvédelmi és hagyományos gyakorlattal szemben annak ellenére is vannak különbségek, hogy maga az épületek újrahasználásának gondolata nem új koncepció, már a történelmi korokban is felhasználták az régebbi épületek maradványait.⁴ Ennek jellemző példája, ahogyan az utókor a Colosseum épületébe lakóhelyeket, erődítményeket és egyéb funkciókat vitte be.⁵ Korábban az épületek újrahasználása semmilyen megkötést nem hordozott magában, de a megjelenő műemlékvédelem alapvetően óvja az épületeket a különböző változtatásoktól. Az adaptive reuse egyesíti az igényeket a szabályozással, az irányzatban a cél nem csak magának a műemléknek a megóvása, hanem azok életben tartása is, a történelmi rétegek megőrzése mellett. A műemlékvédelem ezen felül alapvetően a múlt megjelenítését szolgálja, míg ez a meglátás a jelent és a jövőt is egy épület történetének részeként kezeli.

Az adaptive reuse legfontosabb aspektusa, hogy egy adott épülethez a lehető legjobban illő funkciót keresse meg, így fontos szerepe van a kutatásnak, az adott épület minél tüzetesebb vizsgálatának. A rugalmasság és a kompromisszumok keresése nem csak a múlt és a jelen szempontjából fontos, az adott igények időszerűségének megértése is meghatározó része.

A „Reuse Italy” nevű projekt célja, hogy az olaszországi, sokszor elfeledett történelmi épületekre felhívja a figyelmet, bebizonyítsa, hogy lehetséges visszahozni az életet ezekbe a

---

⁴ Plevoets, Bie - Cleempoel, Van Koenraad: Adaptive Reuse of the Built Heritage - Concepts and Cases of an Emerging Discipline, London: Routledge, 2019, 256.

⁵ Neculae, Andrea: The Adaptive Reuse Movement: From History to Home. *RentCafe*, 2023.

<https://www.rentcafe.com/blog/apartmentliving/the-adaptive-reuse-movement-from-history-to-home/> (utolsó elérés: 2023.10.26.)

gyakran romos épületekbe.⁶ Legfontosabb felvetésük, hogy az elhagyatott történelmi környezetek olyan erőforrást jelentenek, amiknek az építészetben alapvető szerepűnek kell lennie. A projekt magába foglalt eddig 7 darab pályázatot, amik más-más történelmi emlékek felújításával foglalkoztak. A különböző korú és épségű épületek mellett a projektek fő fókusza is versenyről versenyre változó.

A legutóbbi, „Reuse the tower” című pályázat által ismertem meg a dolgozat témáját jelentő erődítményrendszert. A verseny kiírása alapján a feladat a Torre Rinalda nevű épület revitalizációja volt, de a konkrét szituáció megoldása mellett a felhívásban olyan ajánlatokat kerestek, amik az összes hasonló torony hasznosítására alkalmazható állításokat tesznek.

Az ösztöndíjpályázat segítségével látogattam el a keleti partszakasz 11 tornyához, amelyeket igyekeztem minél alaposabban felfedezni, megfigyelni a használatukat és a történelmi épületek változásait, a mai élet apró jeleit.

A dolgozatomban három jellegzetes példán keresztül vizsgálom, hogy a különböző mértékű beavatkozások hogyan követték az adaptive reuse irányzat alapelveit, mennyire voltak eredményesek. Hasonló hozzáállású, kialakítású példákon keresztül elemzem a különböző beavatkozásokat és azok hatásait. Kitérek az említett felhívás első két helyezettének és a saját pályaművünkre is, a prezentált megoldási lehetőségeket vizsgálom a jelenleg működő épületekkel és megvalósult példákkal összehasonlítva.

---

⁶ Save The Heritage: Manifesto. *Reuse Italy*, 2023. <https://www.reuseitaly.com/manifesto> (utolsó elérés: 2023. 09. 22.)

Tornyok története

Az olasz partvidék mindennapi életének fontos része volt a tengeri támadókkal szembeni védekezés a történelem folyamán.⁷ Már az ókorban is építettek különböző megfigyelőtornyokat, erődítményeket, de a központosított építési hullám a 10. században indult először meg a szaracén támadások elleni védekezésül.

Az Anjou-királyok voltak az elsők, akik egy teljes védelmi rendszer kialakítását tanácsolták, ahol az egymástól látótávolságra telepített tornyokból nem csak a környező városokkal és a tengeri hajósokkal, hanem fény- és füstjelekkel egymással is tudtak kommunikálni. Politikai változások miatt viszont a rendszer csak kis mértékben épült ki ekkor, végül a 13. század közepére a feudális urak és családok ellenőrzése alá került. Az 1480-as, a történelmük egyik legnagyobb pusztítását jelentő szaracén támadás során a védművek rendszere addigi formájában megbukott, így a torony-rendszer kiépítése újra fontos témává vált.

Az Európában, kiemelten Olaszországban gyakori háborús állapotok, spanyol-francia konfliktusok állandó fenyegetése miatt nem valósult meg az egységes erődítményrendszer. A Nápolyi Királyságba a spanyol kormány érkezésekor merült fel újra a rendszer kivitelezésének folytatása, Don Pietro di Toledo helytartó volt a projekt tényleges irányítója, aki ezen területek megerősítésével és a nagyvárosok erődítményeinek kialakíttatásával foglalkozott. Az európai diplomáciai viszonyok újabb változásai vezettek a helytartó által kiadott 33 rendelet

---

⁷ Ribera, Federica - Cucco, Pasquale: *Reinvigorating Life of Southern Italy Fortified Architecture in Ruin: From Knowledge to Conservation*, Athens Journal of Architecture, VI. évf., 2020/4, 319-334.

bevezetéséhez, ami kötelezte a tengerparti vezetést, hogy saját költségükön védjék meg magukat a lehetséges szaracén támadásoktól a tengerparti őrtornyok építésével. A háborús elszegényedés miatt viszont ez túl nagy terhet helyezett az egyes városok vállára.

Az új helytartó, Pedro Afan de Ribera 1563-ban pontos utasításokat adott ki a tartományi kormányzóknak a tornyok tekintetében. Ezek alapján a meglévő tornyokat kártérítés ellenében elkobozták, a Királyi Bíróság döntései alapján építették a láncolatot a királyi mérnökök tervezése alapján, akik megállapították mely részeken lehet létrehozni az egymással is folyamatos kapcsolatot létesítő együttest. A kezdeményezés során bár sok terv született, kevés tudott megvalósulni, ugyanis a rendelkezés része volt, hogy az érintett területeknek lakossági arányban kellett volna az építkezéseket állnia, amely nagy ellenkezésbe ütközött. A probléma megoldása végül a tengerparthoz közel élők erőteljes megadóztatása volt, ezt követően néhány év alatt részben be is fejeződtek az építkezések. A szükséges felszerelések biztosítása és a tornyok karbantartásának költségei újabb nagymértékű adóztatással valósulhatott meg.

Az építési hullám ezen a ponton jelentősen alábbhagyott, bár még szórványosan történtek építkezések, de jellemzően eddig befejeződtek a rendszerszintű telepítések. Az 1590-es és az 1748-as leltár között csupán 40 torony a különbség. A 18. század közepére összesen 379 tornyot számolt a királyság, ebből a legtöbb a déli részen létesült, Terra d'Otranto területén például 80 torony épült.

Mára rengeteg ilyen erődítmény semmisült meg, mind a fenntartási nehézségek miatt, különböző támadások során, vagy egyszerűen elbontásra kerültek. Összesen 185 torony

semmisült meg, vagy nincsen róla információ, 111 romos állapotban van, 52 karbantartott műemlék és 31 darab kapott új funkciót, vagy látogatható.⁸

A kutatás első lépéseként megkerestem azt a 31 tornyot, amely ma is használatban van. Igyekeztem minél szélesebb repertoárt lefedni, hogy különböző funkciókat és típusokat látogassak meg az utazásom során. Ezek közül válogattam ki azokat, amelyek megismerése egy utazás alatt reális feladat, így esett a választásom az Ancona-tól Corsano-ig tartó szakaszra. Az érintett tornyok kiválasztása mellett azok mai felhasználásáról is próbáltam a lehető legtöbb

Látogatásom során részletesen is megvizsgált tornyok

megtudni. Az internetes találatok igen kecsegtetőek voltak, sok látogatható tornyot is találtam, külön bejárásokat is sikerült szervezmem. A keleti parton északról délre haladva több erődítményhez is ellátogattam, ezek közül a következőket vizsgáltam meg tüzetesebben: Torre de Bosis (1.), Torre de Martinsicuro (2.), Torre Fortore (3.), Torre Mileto (4.), Torre di San Felice (5.), Torre San Leonardo (6.), Torre Pelosa (7.), Torre Santa Sabina (8.), Torre Specchiola (9.), Torre Rinalda (10.), Torre Specchia Grande (11.).

---

⁸ https://it.wikipedia.org/wiki/Torri_costiere_del_Regno_di_Napoli?fbclid=IwAR0LF---gQLa_XBN-1RCtJ1YkIdzry9Ft2c1t7V5gXneyUo1CueMV5JJi3w# (Utolsó elérés: 2023.10.10.)

Tornyok testközelből

A közelebről megismert tornyokat különböző szempontok alapján próbáltam elemezni, ez alapján megtalálni azokat az épületeket, amiket feldolgozok az esszémben. Minél szélesebb skálát szerettem volna a hasznosítások szempontjából lefedni.

A fő rendező erő a beavatkozások mértékének vizsgálata volt. A választott három torony közül az első, a Torre de Bosis a skála egyik vége, a Torre Pelosa egy köztes állapotot jelenít meg, míg a Torre Specchia Grande egy másik szélsőség a funkció okozta változtatásokat tekintve.

	Funkció	Elhelyezkedés	Tulajdon	Kihasznátság	Új elemek (beavatkozás)
Torre de Bosis	szállás	népszerű tengerpart	magán	nagy	sok
Torre de Martinsicuro	múzeum	városi szövet része	városi	közepes	sok
Torre Fortore	iroda	nyaraló övezet	magán	nem ismert	közepes
Torre Mileto	látogatható műemlék	tengerpart	városi	közepes	közepes
Torre di San Felice	látogatható műemlék	hegyvidék	köz	kicsi	nincs
Torre Pelosa	kiállítótér	városi szövet része	városi	közepes	közepes
Torre San Leonardo	lakás	népszerű tengerpart	magán	nem ismert	közepes
Torre Santa Sabina	paplak	tengerpart	magán	nincs	nincs
Torre Specchiola	kilátó	tengerpart	köz	kicsi	nincs
Torre Rinalda	nincs még	népszerű tengerpart	köz	még nincs	még nincs
Torre Specchia Grande	kilátó, műemlék	hegyvidék	köz	kicsi	kevés

Torre de Bosis

A völgyben zsibog az élet, rengeteg ember közelít a part felé velünk együtt, csak úgy hullámszik a tömeg. Aombok között lassan feltűnik az úticélunk. A parton az emberek, mint színes kavalkád, ki a vízben, ki a parton, valaki éppen a toronnyal fotózkodik. Az épület előtt elegáns kertibútor mellett hangosan beszélgető, ragyogó arcok, igazi olasz életkép. Az asztalon illatos kávé, a kapuban pedig feltűnik egy hívogató arc, beinvitál minket és csak mesél és mesél, mi pedig ragyogó szemmel hallgatjuk, mintha mi is a torony történetének része lennénk.

A Torre de Bosis torony volt az első és egyben az egyik legjobban sikerült épületlátogatásom. Az építmény tulajdonosa fogadott minket, aki mai napig fenntartja az épületet, működteti a mostani funkciót, bed&breakfast szállást üzemeltet benne. A szívélyes fogadtatás mellett a torony történetének majd minden apró nüanszával tisztában volt.

A tornyot kétoldalról közkedvelt strand veszi körül, ahol rengeteg ember fürdőzött és csodálta a kilátást. Bár az épület kerítéssel körülvett, mégis a fürdőzők egészen közel merészkedtek hozzá, még az előtte elhelyezkedő keskeny kőszámban is feküdtek törölközők.

A Portonovo-öbölben található őrtorony 1716-ban épült, XI. Albani Klement pápa felhívására, védelmi célokból, innen is ered a másik neve, Torre Clementina. A közvetlen parton álló építmény a város felé kevésbé tudott kommunikálni, de a szomszédos tornyokkal folyamatos összeköttetésben volt.

Az eredeti épület három emeletből állt, a boltíves téglafal földsínt felett egy zárt rész, végül a felső szint, ahonnan széles körben nyílt kilátás az Adriai-tengerre. Az épületet később, az 20. század elején megvásárolta a mai nevét adó Antonio de Bosis, aki nyári lakká alakította.⁹ Az épület a mai napig a Bosis család tulajdona, akik magukéként kezelve folyamatosan karbantartják. Antonio de Bosis más költőkkel és írókkal töltötte itt az idejét, kulturális helyszínné téve az egykori tornyot. A kiszolgáló funkcióit magába foglaló épületet 1915-ben toldották az épülethez. Az eredeti torony a 18. század elején elterjedt négyzetes alaprajzú, vegyesen kő és téglafalazatú épület, de ugyanilyen kialakítású párja nincsen.¹⁰

A hely sajátossága, hogy az épületben a különböző korok egymásra rakódott rétegei már nehezen szétválaszthatóak egymástól. Bár a jelenlegi tulajdonos rengeteg apróságról rendelkezik a tudással, mikor és hogyan kerültek bele az épület történetébe, több részlet története így is feledésbe merült. A rétegek mára elválaszthatatlanok lettek, a 18. és 20. századi építmény teljes egységet alkot a különböző századokból gyűjtött műtárgyakkal.

A torony legfelső szintjéhez utólag épített téglafal pillérekkel álló fatető által kialakított fedett-nyitott tér az idelátogatók kedvelt kilátópontja. Ennek a részletnek kora például nem tisztázott, bár téglafal pillérei anyagukban az eredeti tornyot mintázzák, kialakítása miatt mégis jól disztingválható hozzáépítés az eredeti toronyhoz.

---

⁹ <https://www.immobiliareneumann.it/en/portonovo/cenni-storici> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

¹⁰ <https://fondoambiente.it/luoghi/torre-clementina-ancona-95229?gfa> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

Az adaptive reuse téma egyik erőteljes formálási irányzata is ez, az épületekhez adott új igényt kiszolgáló addíció jól elkülöníthető mivolta erősíti az eredeti épület autentikus létezését. A Torre de Bosis esetében, a kilátás, megfigyelés, az épületbe ivódott tevékenység, annak árnyékolása, esővédelme az újonnan megjelenő elvárás. Ezek változékonysága miatt kiemelten jó válasz egy ilyen jól bontható, a mulandóságot magában hordozó anyag, mint a fa.

Összességében elmondható, hogy az épülethez bátor kézzel nyúltak hozzá, a mai funkció is igényelt drasztikusabb változtatásokat, de ezt a bátorságot legjobban a 20. századi toldalék tükrözi, ami a párkány feletti tetővonalával már-már szentelenül csattan a toronyhoz. Európában a 19. század végén, a 20. század elején kezdődött meg a műemlékvédelmi szabályozások kidolgozása. Az ekkori olasz szabályozás feltehetőleg a kiegészítés építése után született meg. A 1909: Kulturális Örökségvédelmi Törvény (L. 364/1909) célja a műemlékek állagának megőrzése és védelme volt. A kiszolgáló funkciók kiemelése az épületből tisztelendő, ma is releváns gondolat, de az épülettől külön épített telepítésére is van példa, ami az épület szempontjából tisztelettartóbb, de gyakorlatias szempontból ehhez a lakó funkcióhoz kevésbé illene.

Az ilyen típusú hozzáépítések több toronynál is láthatók, a ma múzeumként funkcionáló Torre de Martinsicuro, eredeti erődítménye mellé is hasonlóan építették a hiányzó funkciókat kielégítő épületrészt, bár itt a torony maga és a kiegészítés is jóval régebbi, az 1547-es erődítményhez feltehetőleg a 17.

Torre de Martinsicuro

században toldották a kiegészítő részt. Ezt az eredetileg lapostetős, merlonokkal díszített épületet is később lefedték, itt belső teret alakítottak ki. ¹¹

A Torre de Bosis tereinek belsőépítészete nem fél a történelmi rétegekhez hozzáérteni a jelenkor történelmét, így a szobák kialakításában előtűnnek a mai kor bútorai, a ma divatos és kortárs elemek, a modern belsőépítészeti megoldások az eredeti épület történelmi kinézetét erősítik, az általuk keltett kontraszt hozza ki a két korszak együttműködésének szépségeit. Ezek a bútorok azonban nem jelentenek semmilyen permanens változtatást a történelmi struktúrán, csupán a korszak érintését teszik rá az eredeti épületre.

A szállás szinte folyamatosan telházzal működik, annak ellenére is, hogy a kiépített infrastruktúrától és a városoktól messze fekszik az épület. A torony erős példája véleményem szerint annak, hogy a magánkézbe kerülő épületek hogyan lehetnek folyamatos törődés alatt, az egyéni felelősségvállalással hogyan válhatnak példaértékűvé. Sajnos számos esetben történik ennek ellenkezője, a hozzá nem értő magántulajdonosok negatív hatásait láthatjuk például a Torre San Leonardo, vagy a Torre Fortore esetében.

Torre Fortore

---

¹¹ https://it.wikipedia.org/wiki/Torre_di_Martinsicuro (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

Bár beavatkozás szinten a három kiemelt példa közül ez áll az épület eredeti állapotától a legmesszebb, mégis az épület aktívan használt, olyan maradványa a múltnak, ami a mai életbe illesztett, ezáltal az épület nem csak, mint egy múzeumi tárgy marad fent.

Így válaszol az egyik fő problémára, ami a kontinensen életre hívta az adaptive reuse használatát. Ahogyan azt ismert könyvében megfogalmazza Plevoets és Cleempoel, Európában annak veszélye áll fenn, hogy a megfagyott múlt múzeumává váljon és elveszítse a potenciálját a fejlődésre és innovációra.¹²

A történelmi rétegződés, ami az épületet minden szempontból belengi, itt, mint egy karaktert adó, „branding” erejű elem jelenik meg, ezáltal a jelenlegi igényeket elégíti ki nagy sikerességgel. Így az épület kor- és kommemoratív-értéke mellé társul a használati-értéke és a napjainkban megmaradt értéke, ami az adaptive reuse egyik legfontosabb eleme.¹³

---

¹² Plevoets-Cleempoel, i.m., 1.

¹³ Riegl, Alois: *Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen Und Seine Entstehung*, Wien, Leipzig: W. Braumüller, 1903, 145.

Torre Pelosa

Nyüzsgő főtér, a környező éttermek illata keveredik az orrunkban. A tömeg egyvelegében mindenféle jellem fellelhető. A padokon helyi idősek beszélgetnek, az emelkedőkről gördeszkások gurulnak, turisták fotóznak, keresik az információs táblákat, gyerekek hajolnak az illatos növényesládákhoz. És az egész közepén, a főszereplő, tekintélyesen figyel a körülötte zajló életet, rendíthetetlen tanúja az elmúlt 500 év történéseinek. Köré szerveződik minden, és bár most kiállítások molinói lógnak rajta, nem vad kalózok hadai, tisztességéből semmit nem vesztett. Állandó jelenléte a saját múlandóságunkat is pellengérré állítja, az előző fél évezred és a következő között csak villanás vagyunk ezek között a hideg kövek között.

A Torre Pelosa bejárása ihlette az ötletet, hogy a tornyokat a beavatkozás mértékének szempontjából vizsgáljam. A tornyon ugyanis semmilyen karakteresen kitűnő változás nem történt, az élet apró jeleit lehet csak megfigyelni kívülről. A bevezetett áram, a kifeszített hirdetések olyan jelentéktelen változások, amik ezzel már-már ki is emelik önmaguk jelenlétét.

A torony történetéről sajnos nem sok írásos emlék maradt fenn, de feltehetőleg a 16. században épült, neve Torre Apellosa, majd Torre Lapillosa volt, ebből alakult ki a ma a Torre a Mare név mellett párhuzamosan használt Torre Pelosa, ami a folyamatos nyelvi változásokról tesz tanúbizonyságot, a helyi dialektusokat is tükrözi.

Az épület jelenleg a főtéren áll, ami annak következménye, hogy az erődítmény megépítése után halászfalu települt köré. A környező épületek különböző korszakok lenyomatai, de mind a halászkultúrához köthetőek. Bár a kikötő megmaradt, a halászat valamelyest visszaszorult, a város életében most kiemelt fontosságú a turizmus. ¹⁴

Az erődítményben jelenleg galéria üzemel, ami szerintem kiemelten példaértékűen kiválasztott funkció, ugyanis előnyé fordítja az épület mai szemmel nehezebben kezelhető tulajdonságait. Ilyen például, hogy a nehezen bevilágított terekbe helyezi a különböző képeket, amiknek a mesterséges megvilágítás egyébként is az ideális fényviszony. Szerény, de praktikus előadótér alakult ki a jobban bevilágított helyiségben, ezzel bár kompromisszumot köt, mégis megőrzi az eredeti struktúrát. Ez bár feltehetőleg nem tudatosan, de teljes mértékben követi az adaptive reuse-ban megfogalmazott program alapú építészeti hozzáállás megfogalmazott lépéseit. ¹⁵

Ehhez az épülethez hasonlóan kiállítótér működik az előző fejezetben is taglalt Torre de Martinsicuroban, ahol főleg a helyi történelemhez köthető kiállítások tekinthetőek meg, így a tárgyi emlékek kiállításához nagyobb beavatkozásokra volt szükség az eredeti erődítmény tekintetében is,

Torre de Martinsicuro hozzáépítése

---

¹⁴ <https://fondoambiente.it/luoghi/torre-pelosa-una-torre-da-amare-a-torre-a-mare?ldc> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

¹⁵ Plevoets-Cleempoel, i.m., 19.

ott a toronyhoz magához kiszolgáló épületet építettek később.¹⁶ A Torre Pelosa esetében a tiszteletteljes hozzáállás része, hogy sem magát az épületet nem alakították át a modern igények szerint, nem is építettek hozzá külön épületszárnyat. Ez a kompromisszum szintén mérlegelés kérdése, vitatható döntés, hiszen funkcionális szempontból nem szerencsés, amolyan kockázatkerülés.

A két torony köré egyaránt köré épült a város, annak szövetének szerves részei maradtak a mai napig. Véleményem szerint ennek is köszönhető, hogy ezek a kiállítások gyakran látogatottak, hiszen a jó elhelyezkedés mellett az épületek karaktere is tényező lehet az idelátogatóknak a hely vonzerójében.

Régi képeslap a Torre Pelosa köré épült térről

Az épülethez vezető összekötő-híd építőanyagai jellemzően a lokálisan fellelhető fa és kő volt az ilyen korai példáknál, mint a Torre Pelosa. A fa elemek természetesen nem állták úgy ki az idő próbáját, mint a különböző tömbök. Az épületben ennek értelmében a hiányzó hidat pótolták, a lépcsőhöz korlátot építettek.

---

¹⁶ <https://gamadriatico.blogspot.com/p/torrione.html> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

A napjainkban épülő példáknál jellemzően direkt jól elkülöníthető anyagból, kortárs módon felhasználva létesülnek a kiegészítések, így a nem szakavatott szem is könnyen meg tudja különböztetni az eredeti és az új részeket.¹⁷

Ezzel szemben a Torre Pelosa pótolta hidja inkább barkácsolt hatást kelt. Nincsen arról információ, mikori ez a hozzáépítés, de feltehetőleg az előző század munkája lehet, teljesen funkció-orientált, nem célja építészeti értéket hordozni. Anyaga fa, ami akár a történelmi korhűséget is szolgálhatja, de lehetséges, hogy ugyanúgy a helyi erőforrások kihasználása eredményezte, mint az eredeti híd anyagválasztását.

Véleményem szerint egy ilyen jól választott funkció megérdemelné, hogy azok az apró módosítások, amik megjelennek az eredeti épületen, olyan építészeti minőségben kerüljenek kivitelezésre, amelyet az adott épület és annak átalakítása érdemelnének. Ezek azonban olyan megbocsátható hibák, amik egy nem szakmabeli látogatónak semmit nem vonnak le az épület értékéből, viszont szellemi többletet sem adnak hozzá, ami kihagyott lehetőség.

---

¹⁷ Coulleri, Agustina: Tower-Castle of Espioca Restoration / El fabricante de esferas. *ArchDaily*, 2023. <https://www.archdaily.com/965898/tower-castle-of-espioca-restoration-el-fabricante-de-esferas> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

Torre Specchia Grande

Tűző napsütés, tikkasztó kánikula. Dél-Olaszország lankáin az olajfák között megbújó tücskök ijedten pattognak utunkból. Bár nem sokat sétálunk, a délibábos forráságban minden lépés küzdelem, de tudjuk, jutalmunk a lejtő tetején vár ránk. Furcsa, már-már esetlen épület takarja célunkat. Közelebb érve a zárt kapu mögött feltárul a szokatlan kép. Fáradt kirándulók érkeznek a meredek, kígyózó utak felől, zavart csalódottságuk érezhető, ahogyan zárt kapura tekintve haladnak tovább némi bizonytalan tanácskozás után. Minket azonban nem állíthat meg a kerítés, sem az épület melletti szakadék. A mélység felett egyensúlyozva toppanunk be, és mint a rossz gyerek, magunkat összehúzza lessük a kilátást a felhőkbe vezető lépcsősor tetejéről. A szívünk zakatolása messze hallatszik a lopott élménytől, ahogyan a tücskök újra megnyugszanak a száradt fűben.

A Torre Specchia Grande Corsano városában található, tengerszint feletti 130 méteren, mintegy 300 méterre a parttól. Az épületről csodálatos panoráma nyílik, az olajfás, mediterrán érzetű hegyen, amin áll, több túraútvonal is keresztülhalad. Az erődítmény eredetileg délre a Torre del Ricco-val, északra pedig a Torre Nasparoval kommunikált, településektől messzebb eső helyen áll.

Torre Specchia Grande néhány éve

A Torre Specchia Grande épületét átalakítások spektrumán igazán nehéz elhelyezni, de valamelyest az eddig felállított skála végpontját jelenti.

Az erődítményt 1584-ben építették, kör alapú típusorony lehetett, ahol a ma is fellelhető párkány választotta el a szinteket. Nem tisztázott, hogy az emeleti szint mikor került le az épületről, de a különböző használatok folyamatosan új átalakításokat hoztak magukkal. Így például a 20. században hengeres testet építettek rá, amit bejárható emeletként használtak. Szintén ebben a században, katonai laktanyaként használták, ekkor épült a torony mellé az a kiszolgáló épület, amit raktárként használtak.¹⁸ Ez az addíció már sokkal óvatosabb, az eredeti toronyhoz nem is ér hozzá, a kettő között nincsen összeköttetés, de lehetséges, hogy erre pusztán nem volt szükség.

Hengeres hozzáépítés a Torre Specchia Grande tetején a helyreállítás előtt

A torony a mai képét az 1980-as években végzett felújítás során kapta, ahol az erődítmény eredetisége visszaadásának érdekében a ráépítést eltávolították, ugyanis csak a ténylegesen eredeti részek megőrzése volt a cél. Így csak az épület alapja maradt meg, egy nyílás nélküli használhatatlan torzó. Ezzel valamilyen értelemben a legkisebb beavatkozás az eredeti állapothoz képest ezt a torony érte, hiszen az eredetiségének megőrzése olyan hangsúlyos szempont volt, hogy annak következtében bontások is történtek, a végbement változtatásokat ilyen szinten bírálták felül a felújítások során. Mégis, az elmúlt évszázadokban rengeteg módosítás érte az épületet, mára felismerhetetlenné vált, annak ellenére, hogy itt volt leginkább jelen az eredetiségre való törekvés.

---

¹⁸ Norén, Andres: Torre Specchia Grande. *Torri Costiere del Salento*, 2020.
<https://torricostieredelsalento.com/torre-specchia-grande/> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

Ennek ellenére, hogy az épületet újra lehessen használni, az alap köré épült lépcsősort, ami ma nehezen megkülönböztethető az eredeti részekről, mégis meghagyták. Így a bontás mozgatórugója, az épület autonómitásának visszaadása is megkérdőjelezhetővé vált.¹⁹

Ma a torony funkciója kilátó, a kiszolgáló épületben mosdó, büfé és időnként néhány képes kiállítások kapnak helyet. A működtető szervezet az előzetes internetes kutatásom alapján rengeteg programot kínál, rendszeres nyitvatartással egy túraútvonal végső célját is jelenti. Az online vélemények alapján az, hogy zárt kapukat találtunk, sajnos nem volt kivételes eset. Ennek ellenére az épületek nem elhanyagoltak, szeretném a lehetőségek között hagyni, hogy csak éppen rossz időpontban érkeztünk.

A Torre Specchia Grande nagyon kifejező példája az adaptive reuse téma különböző dilemmái gyakorlatba való átültetésének nehézségeire. Míg az épület használatával kapcsolatban mindig az adott korban éppen aktuális álláspontot képviselték, a végeredmény mégis eredményében kissé kaotikus, műemlékvédelmileg és koncepcionálisan furcsa, használatában sem tökéletes épület lett, ami vélhetően újra a hanyatlás kezdetén áll.

A század elején a gyakorlati érveket előtérbe helyezve használhatóvá tették a romokat, a műemlékvédelem kezdeteinek hatására később már a kiszolgáló funkciókat külön épületbe telepítették, majd a század végén az általuk vélt őszinteség visszahozása volt a cél, végül pedig kompromisszumot igyekeztek keresni a beavatkozások és a használhatóság között.

---

¹⁹ Valdiviezo, Alberto Cedeño: Adaptive reuse: Its potential role in sustainable architecture and its relationship with restoration and rehabilitation. *Revista de Arquitectura (Bogotá)*, 25. évf., 2023/1, 173-189.

A torony eredeti formája ennek ellenére mára felismerhetetlenné vált, semmi nem utal rá. Az utólag hozzáépített lépcsőket a hozzá nem értők az eredeti épület részének hihetik, így az autonómitás sem érvényesül. Az építmény kilátóként nehezen működik, hiszen a lépcsőkhöz és a torony tetején sincsen korlát, a lépcsősor valójában sehova nem vezet.

Az épület valójában teljesen reprezentálja az építész felelősségét, akinek kritikusnak kell lennie az éppen aktuális irányzatokkal, az épület jövőjét szem előtt tartva, hiszen például ezek a tornyok jó eséllyel bőven túlélnek minket. Az ilyen fajta revitalizálásokban a gyakorlat és az elmélet eltávolodása nagy veszélyeket rejt, ami már a 1980-as években fontos beszédtema lett, válaszul születtek meg a különböző kézikönyvek, mint David Highfield „Rehabilitation and re-use of old buildings” című műve, ami mára természetesen sok szempontból elavultnak tekinthető, de fontos emléke a gyakorlatias gondolkodásmód behozására az adaptive reuse témában.²⁰

---

²⁰ Plevoets-Cleempoel, i.m., 18

Torre Rinalda (pályázati helyszín)

Laza, strandi hangulat, majd hogy a Balatonon is ülhetne, napozhatna, fürödhetne ez a sok napbarnította ember. Mégis, valami egészen különleges köré tömörödik a legnagyobb tömeg. A romos épület ajtaja bár zárva, tetejét már benőtte a gyom, ez nem lehet akadálya annak, hogy az itteniek magukénak tekintsék. Az egykori kikötőmedence romos kövei között kisgyerekek pancsolnak, bár történelem alkotta rögtönzött medencéjüket, mégis olyan természetes nekik, mintha direkt számukra emelték volna. A napozó szülők figyelik őket, a nagyobb gyerekek a vízben játszanak. Néhányan pedig az épületet a legőszintébb, legprofánabb módon használják, menedéket lelnek az erős napsütés elől az árnyékában. Megkérdőjelezem magamban, kellek-e én egyáltalán ide. Ha közös lenne a nyelv, lehet megzavarnám az árnyékban pihenőket, megkérdezném, tudják-e, mi ez az épület, miért pont ott ülnek és csak kérdeznék és kérdeznék. Ehelyett lélekben hátralepek néhányat, és saját magamat is kívülről szemlélem tovább a képpel együtt, csendesen, teljes odafigyeléssel.

A torony meglátogatása nagyon különleges élmény volt, hiszen a pályázaton való munka során sikerült mélyen megismernünk az épület struktúráját, történetét, de a valóságban látni az építményt mégis teljesen új, izgalmas tapasztalat volt.

A Torre Rinalda a 16. század környékén épült, a környéken jellemzően felhasznált carparo kövek felhasználásával. Az egykori megfigyelőtorny a településsel is kapcsolatban volt, nem csak a szomszédos erődítményekkel. A torony erősen erodálódott az idők során, mára a felső szintből alig maradtak kövek, de az egykori lövésznyílások napjainkig láthatóak.

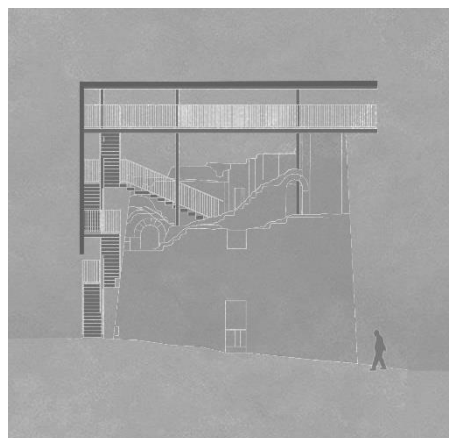

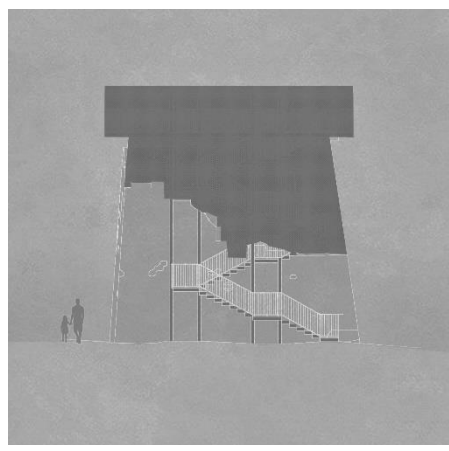
Bár a rom pontos eredeti formája nem tisztázott, párhuzamok vonhatóak a Torre Specchiola típusú tervével, amit teljeskörűen restauráltak, ma látogatható emlékműként működik, egy túraútvonal részét képezi.

A Bokányi Ákossal és Hosszú Karinával készített pályamunkánk az „Elmosódó jövő” címet kapta. A koncepciónk alapja az emberi jelenlét és a környezeti hatások két különböző síkján alapult, az épület különböző szögekből vizsgálva ezeket igyekezett feleleveníteni.

A partról a kiegészítésünk, mint egy hullám jelent meg az épületen, felidézve a romot elmosó tengert. A város és a hajós megközelítés felől azonban a jól elkülönülő kiegészítés az eredeti formát idézte meg, ezzel landmarkot létrehozva és a történelmi város kommunikációs irányait megjelenítve. A cor-ten acél a jelenlegi rom széleket követi, így az idő múlásával egy harmadik réteget létrehozva, a rést, ahogyan az épület tovább erodálódik, így a kiegészítésünket a torony történetének apró villanásának hagyva, mint egy kimerevített pillanatot a múltban. Tervünkben az egész épület a strandolókat és a

Pályaművünk a partról

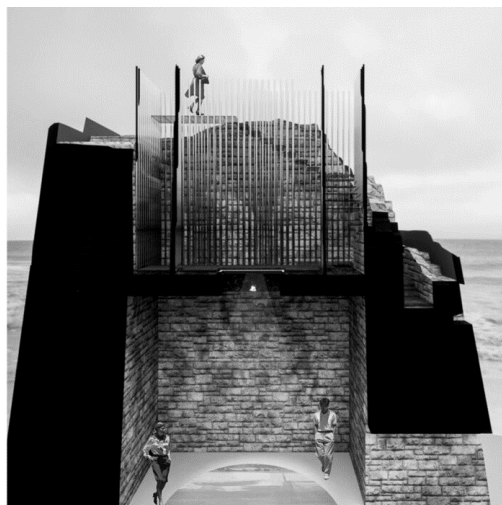
Pályaművünk a város felől

történelmet szemlélőket szolgálja, a földszintre hűsölőt terveztünk, az emeleteken pedig kilátó funkcióval pihenésre, nézelődésre alkalmas tereket hoztunk létre.

A funkcióválasztás érzékenyen követi a helyi igényeket, annak ellenére, hogy elkészítésekor még nem éltük meg testközelből a helyszínt. Viszont az összetett koncepció miatt a tervünk kicsit tördelt lett, a sok elem kissé leesik az épületről, a koncepcionális és eszmei háttér ellenére is. Az anyaghasználatunk valamelyest mára építészeti közhellyé vált, bár az anyag sokszínű és jól mutatja az eltelt időt, de biztosan nem tartósabb, mint a többszáz éves romok.

A második helyezett pályaművében az épület eredeti funkciójának visszaadása volt a legfontosabb szempont, a szemlélődés, környezet észlelése állt a középpontban. A két szint közé épített Camera Obscura segítségével a látogatók már az épületbe lépve megláthatnák a különböző közvetített képeket. Ezzel használnák ki az épület jelenlegi adottságát, a sötét földszinti termet, ahol ez nagyon kedvező funkció lehet. Az emeletre vezető lépcsősor folytatását jól elkülöníthető filigrán fém pillérek tartanák, amellyel a kiírásban kért landmark funkció is járulna a toronyhoz.

Második helyezett pályaműve

Az épület megóvásának kérdését, hogy a természetes öregedés részét képezik-e a természet romboló hatásai, a terv érdekes választ ad. Bár a rom fölé nem emel védőtetőt, nem építi vissza az erodálódott részt, olyan hullámvetőket tervez a partra, amelyekkel közvetve védi a tornyot.

Az első helyezett pályamű teljesen új funkcióval töltené meg a tornyot, lebegő színpadokat terveztek a torony fölé, amin kötetlenül adhatnának elő színészek és zenészek is.

A nehéz romoktól való ellebegtetés igénye jelenik meg a tervben, hogy ezekkel a könnyű szerkezetekkel új perspektívából mutassák meg az épületet. Ez a nézőpontváltás más mai példákban is felfedezhető.²¹

Formálásban a torony eredeti típusához tér vissza, a könnyű szerkezettel egészíti ki annak feltehetőleg formájára. Ennek következtében a történelmi kövek tovább sugározzák a torony rendíthetetlen, állandó létét, ami szemben áll a könnyű szerkezet kortárs, múlandó megjelenésével.

A tervben szereplő szerkezeti megoldás inspirációjául a helyi halászhajók kialakítása volt, aminek szintén a központi állvány a teherhordó eleme, ez tartja a rácsokat és az oldalhálót.

A kiemelt tervek majd mindegyikében megjelenik az épület eredeti formájának visszaépítése valamilyen jól elkülönülő anyaggal, ettől a formálástól csak néhány terv tér el, ezek is csak jól indokolt funkcionális megfontolás mentén.

Első helyezett pályaműve

---

²¹ KAOS Architects: Haapsalu Episcopal Castle / KAOS Architects. *ArchDaily*, 2019. https://www.archdaily.com/921162/haapsalu-episcopal-castle-kaos-architects?ad_source=search&ad_medium=projects_tab&fbclid=IwAR1DNs80T6Kr6ios16EqSFOw-D5zOjWOqVxmEk-VBTD50J_zJgAbVLOq8Fg (Utolsó elérés: 2023.10.02.)

Bár a felhívás valamilyen szinten tartalmazta, hogy a beadott pályaművek olyan szisztematikus ajánlások legyenek, amik nem csak az adott épületre reflektálnak, hanem az egész láncolatra, mégsem jelennek ezek meg az első helyezetttek között.

Ennek oka véleményem szerint, hogy a rendszer különböző tagjai még eredeti formájukban is annyira különbözőek voltak, hogy bár csoportosíthatjuk őket különböző aspektusaik szerint, minden szituáció más és más volt. Mára pedig ez még szélsőségesebben jelen van, hiszen az elmúlt évszázadok történései sok szempontból más-más módon hatottak a tornyokra, különböző állapotban, tulajdonban, városi kontextusban vannak.

Visszatérő motívum volt a kilátó funkció, ami kézenfekvő választás, hiszen az eredeti használatot idézi meg, mégis a mai igényekkel is összhangban lehet. A pályaművek közül azt a kontextusba helyezést hiányolom, amihez nekem szerencsém volt a torony látogatása során.

Összességben természetesen azt gondolom, hogy az ilyen típusú pályázatok nagyon jó eszközök arra, hogy megmozgassák a tervező-közeget, hiszen nagy mozgásteret hagynak a pályázóknak, így izgalmas gondolatok jelennek meg, jó karképet ad arról, hogy a kortárs építészet jellemzően hogyan gondolkodik adaptive reuse témában.²²

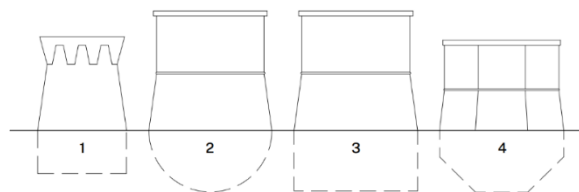
---

²² KoozArch: Re-activating Heritage. The Experience of ReUse Italy - A conversation with the team of ReUse Italy on their cultural and educational agenda to ensure the activation of Italy's rich and abandoned cultural heritage. *koozArch*, 2022. <https://www.koozarch.com/interviews/re-activating-heritage-the-experience-of-reuse-italy> (Utolsó elérés: 2023.10.10.)

Összegzés

A különböző tornyok látogatásai nagyon izgalmas élmény voltak. Bár maguk az építmények jól tipologizálhatóak, minden épület és annak felhasználása olyan egyedi volt, hogy a dolgozat terjedelmét bőven kimerítő élménybeszámoló is könnyen kerekedhetne belőle, ehelyett mégis szeretnék inkább az átfogó tanulságokra reflektálni, azok legfontosabbait kiemelni.

Az épületek között fellelhetőek amolyan „típustervek”, ahol két vagy több torony szinte megszólalásig ugyanolyan, ilyen például a Torre Specchiolla és Torre del Salinello tornyok, de majdnem minden

Tornyok fő típusai formálási szempontból

épületnek van legalább bizonyos építészeti alakításában párja.

Az épületek nem csak építészeti rendezhetők különböző csoportokba (alaprাজzi kialakítás, homlokzat, részletképzés), több különböző aspektusuk szerint is jól elkülöníthető tulajdonságokkal rendelkeznek, az adaptive reuse téma mentén a következők a legjelentősebbek.

Már távlatokból is jól elkülöníthetőek az épületek elhelyezkedésük alapján. Jellemzően három nagy csoportra oszthatóak az építmények elhelyezésének irányzatai.

Több torony is magaslati pontokon helyezkedik el, ezek alkotják az első nagy csoportot. Ezen épületek környezete sokszor mára kirándulóhelyekké váltak, vagy hosszú autóutak mellett helyezkednek el, ezeken a magaslatokon. Gyakran kiesnek a városokból, körülöttük szinte semmilyen infrastruktúra nem található, ellenben kárpótolja az idelátogatókat az utánozhatatlan kilátás, gyakran a szinte érintetlen természeti környezet (Torre di San Felice).

A második csoport, azaz a közvetlenül a part mentén fekvő tornyok igen különböző helyzetben lehetnek annak függvényében, mennyire és milyen szempontból kihasznált az adott partszakasz. A városok határain belül eső tornyok alapvetően gyakrabban látogatottak, a szimplán utak mellett álló építményeket viszont ritkábban ismerik a környéken lakók és a turisták is (Torre Specchiolla). A strandként kialakított partszakaszok életébe akár karakteralkotó jelleggel is beépülnek az erődítmények (Torre de Bosis, Torre Rinalda), nagyobb áruforgalom helyein viszont sokszor el is bontották ezeket az épületeket. Ezen tornyokhoz gyakran tartoznak kikötés segítségére használt építmények a vízben (Torre Santa Sabina).

A harmadik nagy csoportba tartoznak azok a tornyok, amelyek köré épült mára a környező település, a szövetet alakító fontos tényezők lettek, bár a köré telepedett város alakítása helyenként sok szempontból nem szerencsés, mégis a történelmi rétegek egymásra rakódását mutatja (Torre de Martinsicuro, Torre Pelosa).

Az épületek építészeti kialakításának legfontosabb befolyásoló tényezője azok építési időpontja, megfigyelhetők a különböző korokban széles körben elterjedt stílusok és irányzatok, amik az akkori igények és használati módok gyakran direkt leképeződései.

Összefogó jellemzőik, hogy az adott kor legjobbnak vélt védelmi stratégiáit tükrözik mind építészeti eszközrendszerükben, mind kialakításukban.²³

A tornyok jelenlegi állapota rengeteg tényezőtől függ. Az éghajlati és természeti hatások sokszor jelentősök, például a közvetlen tengerparton álló épületeket a váltakozó tengerszint, a hullámverés, a nedves környezet, a pára és a só hatásai erősen erodálják. Az elhelyezkedés okozta környezeti hatások mellett a tornyok helyzete befolyásolhatja azok látogatottságát, így elhasználódását. A tornyok megközelítésének nehézsége erősen összefügg az épületet ért vandalizmussal, mert bár a központi részeken álló épületek rongálására kevés lehetőség adódik, ezért ilyen szinten védettebbek, de azok a tornyok, amik igencsak kiesnek a városokból, még jobb helyzetben vannak, mert ilyen messzire ritkán jönnek ki ártó szándékkal az emberek. Ilyen szempontból a könnyebben megközelíthető, de eldugottabb helyen álló erődítmények a legveszélyeztetettebbek.

A tornyok kora nem csak az elmúlt idő miatt jelentős, hanem az adott korokban használt különböző anyagok és technológiák is befolyásolják, hogyan öregedik az épület. A téglafelhasználásával készült épületek karbantartásához jellemzően több szaktudás maradt fent, a hiányzó darabok pótlása sokkal egyszerűbb, így sokszor ezek óvatosabb bánásmódban részesülnek. A hiányzó kövek helyét például sokszor az emlékekben hosszú távú kárt okozó anyagokkal töltik ki, betonozzák például.

---

²³ Ugolini, Andrea – Mariotti, Chiara: The defence of fortified ruins on the Italian coast. In: Navarro, Rodríguez (szerk): *Defensive Architecture of the Mediterranean. XV to XVIII centuries*. Universitat Politècnica de Valencia, 2015, 320.

A legérdekesebb és az egyik legfontosabb, egyben az esszémben taglalt szempont pedig az emberi tényező, a különböző felújítások, átalakítások, a fenntartó kérdése és a beavatkozások mértéke. Itt fontos kiemelni, hogy bár összefüggések mindig találhatóak, de többek között a fent is taglalt tulajdonságok miatt mindegyik helyzet, probléma és szituáció más és más.

Annak ellenére, hogy a tornyok egy sorozatot alkotnak, azt gondolom, hogy nem lehet olyan títustervvel előhozakodni, ami minden erőd revitalizálásánál eredményes lesz, csak azok tanulságait lehet alkalmazni az új tervezések során. Általánosan kimondható, hogy sikeresebbek azok az újrahaznosítások, ahol nem csak a konkrét épületállomány megóvása a cél, hanem a középpontban valóban az van, hogy a régi falak közé újra élet kerüljön, azokat természetes módon használatba vegyék, ahogyan azt tették kezdetekben is.

A látogatásom és a kutatásaim alapján azt gondolom, hogy ezek a tornyok valóban nagy potenciált jelentenek, jó iránynak tartom, hogy a pályázatokkal például felhívják az építész közösség tagjainak figyelmét erre a kérdéskörre, hiszen az adaptive reuse gyakorlata folyamatosan változó, formálódó. A különböző példákat vizsgálva, a terveken és az megépült revitalizálásokon keresztül tud ez a folyamat tovább haladni.

A három mélyebben vizsgált és a többi meglátogatott és megismert erődítmény újrahaználásával kapcsolatban rengeteg különböző megközelítést ismertem meg. Sokak ezek közül teljesen más hozzáállást tükröznek, mégsem tisztem ezek felett ítélni, nem is tudunk, hiszen mind különleges és egyedi lenyomatait a tornyok történetének, aminek még közel sincsen vége.

Források

- Biro, Andrew: A Complete Guide to Adaptive Reuse in 2023. *MBH Architects*, 2023. <https://www.mbharch.com/post/a-complete-guide-to-adaptive-reuse-in-2023> (utolsó elérés: 2023.10.11.)
- Coulleri, Agustina: Tower-Castle of Espioca Restoration / El fabricante de esferas. *ArchDaily*, 2023. <https://www.archdaily.com/965898/tower-castle-of-espioca-restoration-el-fabricante-de-esferas> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- Franco, José Tomás: Cádiz Castle Restoration: Interesting Interpretation or Harmful to Heritage? *ArchDaily*, 2016. https://www.archdaily.com/783861/cadiz-castle-restoration-interesting-interpretation-or-harmful-to-heritage?ad_source=search&ad_medium=search_result_all&fbclid=IwAR0LF--OIqp9gTBCjbtw5v0XPd_DC-ndLrz3d1GLBmn_sY2CLLgmNzg (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- <https://fondoambiente.it/luoghi/torre-clementina-ancona-95229?gfa> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- <https://gamadriatico.blogspot.com/p/torrione.html> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- https://it.wikipedia.org/wiki/Torre_di_Martinsicuro (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- https://it.wikipedia.org/wiki/Torri_costiere_del_Regno_di_Napoli?fbclid=IwAR0LF--gQLa_XBN-1RCtJ1YkIdzry9Ft2c1t7V5gXneyUo1CueMV5Jj3w# (Utolsó elérés: 2023.10.10.)
- <https://www.immobiliareneumann.it/en/portonovo/cenni-storici> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- KAOS Architects: Haapsalu Episcopal Castle / KAOS Architects. *ArchDaily*, 2019. https://www.archdaily.com/921162/haapsalu-episcopal-castle-kaos-architects?ad_source=search&ad_medium=projects_tab&fbclid=IwAR1DNs80T6Kr6ios16EqSFOW-D5zOjWOqVxmEk-VBTD50J_zJgAbVLOq8Fg (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- KoozArch: Re-activating Heritage. The Experience of ReUse Italy - A conversation with the team of ReUse Italy on their cultural and educational agenda to ensure the activation of Italy's rich and abandoned cultural heritage. *koozArch*, 2022.

<https://www.koozarch.com/interviews/re-activating-heritage-the-experience-of-reuse-italy> (Utolsó elérés: 2023.10.10.)

- Lagrange, Thierry – De Roover, Arthur: The Mill of Betekom / ALT architectuur. *ArchDaily*, 2023. https://www.archdaily.com/995430/the-mill-of-betekom-alt-architectuur?ad_source=search&ad_medium=projects_tab (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- Neculae, Andrea: The Adaptive Reuse Movement: From History to Home. *RentCafe*, 2023. <https://www.rentcafe.com/blog/apartmentliving/the-adaptive-reuse-movement-from-history-to-home/> (utolsó elérés: 2023.10.26.)
- Norén, Andres: Torre Specchia Grande. *Torri Costiere del Salento*, 2020. <https://torricostieredelsalento.com/torre-specchia-grande/> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- Pintos, Paula - Prior Ecclesia - Office Renovation / Studio DiDeA. *ArchDaily*, 2023. https://www.archdaily.com/1003703/prior-ecclesia-office-renovation-studio-didea?ad_source=search&ad_medium=projects_tab (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- Plevoets, Bie - Cleempoel, Van Koenraad: Adaptive Reuse of the Built Heritage - Concepts and Cases of an Emerging Discipline, London: Routledge, 2019, 256.
- Ribera, Federica - Cucco, Pasquale: *Reinvigorating Life of Southern Italy Fortified Architecture in Ruin: From Knowledge to Conservation*, Athens Journal of Architecture, VI. évf., 2020/4, 319-334.
- Riegl, Alois: *Der Moderne Denkmalkultus: Sein Wesen Und Seine Entstehung*, Wien, Leipzig: W. Braumüller, 1903, 145. <https://fondoambiente.it/luoghi/torre-pelosa-una-torre-da-amare-a-torre-a-mare?ldc> (Utolsó elérés: 2023.10.02.)
- Save The Heritage: Manifesto. *Reuse Italy*, 2023. <https://www.reuseitaly.com/manifesto> (utolsó elérés: 2023. 09. 22.)
- Ugolini, Andrea – Mariotti, Chiara: The defence of fortified ruins on the Italian coast. In: Navarro, Rodríguez (szerk): *Defensive Architecture of the Mediterranean. XV to XVIII centuries*. Universitat Politècnica de Valencia, 2015, 320.
- Valdiviezo, Alberto Cedeño: Adaptive reuse: Its potential role in sustainable architecture and its relationship with restoration and rehabilitation. *Revista de Arquitectura (Bogotá)*, 25. évf., 2023/1, 173-189.
- Wong, Liliane: *Adaptive reuse - Extending the Lives of Buildings*, Birkhäuser Verlag AG, 2016, 264

Illusztrációk

2. oldal: Saját fotó – Torre Specchiola a partról
4. oldal: Saját fotó – Torre Rinalda mellett pihenő fürdőzők
8. oldal: Saját fotó – Torre de Martinsicuro betonozott javítása
11. oldal: <https://www.vecteezy.com/vector-art/8726773-map-of-italy-outline-map-vector-illustration> (Utolsó elérés: 2023.10.27.) Saját szerkesztés
14. oldal: Saját fotó – Torre de Bosis a fák között
16. oldal: Saját fotó – Torre de Bosis hozzáépítésének csatlakozása
17. oldal: <https://gamadriatico.blogspot.com/p/torrione.html> (Utolsó elérés: 2023.10.27.)
18. oldal: Saját fotó – Torre Fortore
20. oldal: Saját fotó – Torre de Bosis kapuja
22. oldal: Saját fotó – Torre Pelosa emelete
23. oldal: Saját fotó – Torre de Martinsicuro hozzáépítése
24. oldal: <https://www.ebay.it/itm/192875070014?mkevt=1&mkcid=1&mkrid=724-53478-19255-0&campid=5338722076&customid=&toolid=10050> (Utolsó elérés: 2023.10.27.)
26. oldal: Saját fotó – Torre Pelosa átkötő híd
27. oldal: https://it.wikipedia.org/wiki/Torre_Specchia_Grande (Utolsó elérés: 2023.10.27.)
28. oldal: Saját fotó – Torre Specchiola a szakadék felől
29. oldal: <https://torricostieredelsalento.com/torre-specchia-grande/> (Utolsó elérés: 2023.10.27.)
32. oldal: Saját fotó – Torre Specchiola lépcsője
34. oldal: Saját fotó – Torre Rinalda a parkolóból
35. oldal: „Elmosódó jövő”, Bokányi Ákos, Hosszú Karina, Módy Emőke pályamunkája
36. oldal: <https://www.reuseitaly.com/competitions/reuse-the-tower-lecce/> Második helyezett
37. oldal: <https://www.reuseitaly.com/competitions/reuse-the-tower-lecce/> Első helyezett
38. oldal: Saját fotó – Torre Rinalda ablakában ülő galamb
40. oldal: Reuse the Tower Participation kit: History of Torre Rinalda
42. oldal: Saját fotó – Torre di San Felicie felújítása
44. oldal: Saját fotó – Torre Mileto felújítása új párkánya
46. oldal: Saját fotó – Torre Rinalda árnyékában ülő helyiek
50. oldal: Saját fotó – Torre de Bosis házigazdája mesél

